

ZULLEN WE
OPNIEUW
BEGINNEN?

O MEDIA
O CULTURE
FAST
FORWARD

www.zullenweopnieuwbeginnen.be
www.mediafastforward.be

ZULLEN WE OPNIEUW BEGINNEN?

Auteurs

Fredo De Smet & Thomas Smolders

Co-auteurs

Yves Hanoulle, Bert Van der Auwera, Karim Dahdah, Saskia Scheltjens, Niel Van Herck, Alice Elliott, Liesbet Van Eeckhaut, Ezra Eeman, Martijn Gys, Mixel Kiemen, Nathalie Willems, Kasper Zutterman, Pieter De Kegel, Jill Vanparys, Steven Delarue, Murat Avci, Ilse Schorrewegen, Tim Roggeman, Pieter Van der Auwera, Yasmien Naciri, Maarten Weyn, Thierry Geerts, Steven Heene, Anthony Liekens, Dewi Van de Vyver, Sven De Coninck, Dieter Boen, Tomas Vanheste, Maarten De Jaeghere, Annelies Beck, Pepijn Looije, Begijn le Bleu, Stephanie Depuydt, Jaouad Alloul, Pieter-Jan Rombaut, Tim Augustynen, Guido Everaert, Ben Urbain, Lilith Geeraerts ...

Inhoudsopgave

Bij wijze van inleiding	7
Een etmaal lang opnieuw beginnen	9
Waarom is er nood aan verandering?	11
Hoe kan je veranderen?	19
Wat moet er dan veranderen?	25
De derde weg	33
Het manifest	41
De kaleidoscoop aan getuigenissen	43
CTRL ACT DEL	53

Bij wijze van inleiding

Alle begin is moeilijk. Wat soms nog moeilijker is, is herbeginnen. Toch is dat wat we binnenkort met z'n allen zullen moeten doen: de wereld terug op gang trekken.

Het klinkt een beetje alsof we een computer opnieuw moeten opstarten. Eén druk op de knop en alles is terug. Soms openen de programma's exact zoals je ze gesloten had. Soms is je verzameling tabbladen gesloten nadat je ze wekenlang minutieus verzameld had.

We staan aan de vooravond van iets enorm. Toch lijkt niet iedereen dat door te hebben. Terwijl de lei even helemaal schoongeveegd wordt, verveelt de middenklasse zich. Mensen steken de grens over om op café te gaan, omdat het daar wél mag. Trekken naar de IKEA als gezinsuitje, omdat het pretpark gesloten is. Zullen we Streamz eens proberen? Disney+? Of toch Netflix & Chill? Hoe onze wereld er de komende decennia uit zal zien, daar staan we niet bij stil.

Daarom sloten wij, Fredo De Smet en Thomas Smolders, ons 24 uur op om dit manifest te schrijven. Een tekst vol hoop. Dat deden we niet alleen, maar met de hulp van al wie de livestream volgde en door ons gebeld werd. Stuk voor stuk hebben die mensen, bedrijven en organisaties zichzelf al eens heruitgevonden. Hoe deden ze dat? Waar letten ze op?

Een etmaal lang opnieuw beginnen

Herstarten is soms een complexe actie. In een van de eerste gesprekken die we voerden, leerden we dat we een doelstelling nodig hebben en vervolgens alles in vraag moeten stellen in functie van die doelstelling. Met dat idee in het achterhoofd, kwamen we tot deze stelling:

“We moeten meer in de kracht van onze cultuur durven staan.”

Dat klinkt heel vaag. En breed. Weten we zelfs wat dat is, ‘onze cultuur’? Zo. Veel. Vragen.

Misschien is het beter om te kijken naar wat we niet moeten doen, maar in het verleden te vaak deden: de zogenaamde Amerikaanse waarden klakkeloos overnemen. De snelheid en het data-isme van Silicon Valley, bijvoorbeeld. Schaalbaarheid is niet per se slecht, maar het blind streven naar groei-zonder-meer, kan leiden tot excessen. Hetzelfde zie je bij vrijheid, dat in de Verenigde Staten net een valkuil geworden is. In de Wal-Mart koop je probleemloos wapens; de Proud Boys gaan onder het mom van ‘vrijheid’ mensen uitsluiten; wat je online zegt, valt stevast onder de vrijheid van meningsuiting;... Het geïndividualiseerd denken is nog een waarde die zowel in de Verenigde Staten als bij ons sterk aanwezig is. Onze kracht, zo luidt de redenering, is de eenheid in verscheidenheid.

Waarom is er nood aan verandering?

Er is zo veel gaande in de wereld. Daarom vroegen we aan al wie de stream volgde waar ze wakker van lagen:

“Hoe laten we een veelheid aan individuen, elk met hun eigen waarden, ideeën en mogelijkheden, samenleven binnen de beperkte ruimte, voorraden en bewegingsmogelijkheden die we vandaag hebben.”

- **Bert Van der Auwera**

“Vleesconsumptie en de gevolgen ervan. Iedereen weet wat die zijn en er beweegt heel veel, maar het ontbreekt mij aan een globale toekomstvisie over waar we met vleesconsumptie willen staan tegen pakweg 10, 20, 50, 100 jaar.”

- **Simon Pertz**

“Van het idee dat we naar een toekomst gaan waarin het niet per se beter is dan dat het nu is en dat de progressie die we de voorbije honderd jaar hebben gemaakt als samenleving eindig is.”

- **Eva Cardinael**

“Of we de kinderen van nu wel goed genoeg voorbereiden op de toekomst van later, niet alleen qua skills, maar ook qua normen en waarden.”

- **David Smolders**

“Dat het met de dag moeilijker wordt om de gevolgen van de klimaatcrisis in te perken, maar dat er nog steeds veel te weinig gebeurt op politiek niveau. Dat ons leven over een paar decennia misschien vooral uit overleven zal bestaan, en dat de minst geprivilegieerden hier opnieuw de grootste slachtoffers van zullen zijn.”

- **Alice Elliott**

“Ik lig wakker van de Westerse eenzijdigheid waarmee we alles benaderen. Waarmee *ik* alles benader. Tot mijn frustratie. Ik lig wakker door het verleidelijke binaire denken en tot wat dat kan leiden. Vroeger en nu, oud en nieuw, open en dicht, wij en zij, ... En hoe het komt dat we altijd denken dat het gras aan de overkant groener is en dat we, om daar te geraken, zaken moeten opofferen. Of opnieuw moeten beginnen. Terwijl ik wéét en voel dat het leven een palimpsest is. Door alles wat nu is, schijnt alles wat was of net niet, heen.”

- **Saskia Scheltjens**

“Het overbeschermen tegen en afschermen van onze jeugd (en bij uitbreiding iedereen) van al wat kwaad, pijn, vuil en angst is met een omgekeerd effect als gevolg.”

- **Niel Van Herck**

“Ik lig wakker van de onkunde en onwil om elkaar te proberen begrijpen.”

- **Laurence Van Elegem**

Je zou kunnen argumenteren dat in de wereld waarin we leven verandering de enige constante is. Verandering, hoewel van nature exponentieel en dus moeilijk beheersbaar, is banaal geworden, een slogan in een reclamespot, de tagline van een bank. Onder de dingen waar onze getuigen van wakker liggen, schuilen vaak breuklijnen, kwetsbaarheden in het systeem.

De corona crisis legde deze kwetsbaarheden bloot. Covid-19 heeft de resetknop van onze wereld en levens ingedrukt. Hoe ziet de samenleving eruit wanneer die knop terug gelost wordt? Er is nood aan een andere manier van denken en (samen)leven. Een andere kijk. Een perspectiefwissel. Een visie waarin de mens weer centraal staat.

Toen de Amerikaanse socioloog Francis Fukuyama in 1989 *'The End of History'* schreef, was het communisme net ingestort. Fukuyama greep die gebeurtenis aan om te verkondigen dat de voltooiing, of het einde zoals u wil, van de evolutie van nieuwe maatschappijvormen van de menselijke geschiedenis was ingeluid. De liberale democratie zou, aldus mensen die zijn boek te letterlijk namen, nooit meer verdwijnen.

Wist Fukuyama veel dat er in de jaren nadien een grote globaliseringsgolf over de wereld zou rollen. Zowel in de Verenigde Staten als bij ons staat het liberale ideaal, dat Fukuyama als één westers gedeeld framework beschouwde, steeds meer onder druk. De klimaatproblemen, raciale en economische ongelijkheid en misbruik van data zorgen voor een wereld die nooit echt in balans is geraakt. Het einde van de geschiedenis was geen overwinning op het systeem. Het was de aanklacht ertegen. Deze klacht klonk dit jaar luider dan ooit.

Er lijkt een gigantische kloof tussen heden en verleden te zijn ontstaan. In de dag die gisteren met morgen verbindt, houdt zich een tijdperk schuil.

Vier jaar geleden organiseerden we een debatavond in Gent met 'Het einde van de waarheid' als titel. Die avond was de laatste in een reeks afscheidsceremonies die we dat jaar met de organisatie Gent M organiseerden. Het waren symbolische begrafenissen, waarbij we telkens een begrip of concept ten grave droegen. Hoe we erbij kwamen, kunnen we ons niet meer voor de geest halen, maar die avond hebben we in ieder geval afscheid genomen van de waarheid. En dat bleek enkele dagen na de verkiezing van Donald Trump akelig accuraat.

Termen als 'fake news', 'filterbubbel' en 'echokamer' waren allemaal zo nieuw. Dat merkte je ook aan de krantenartikelen, waarin het begrip filterbubbel met exact dezelfde woorden werd uitgelegd zoals Wikipedia het beschreef. Alsof de journalist in kwestie het zelf voor de eerste keer had opgezocht. Er was een collectief tekort aan mediawijsheid, ook bij de media professionals zelf.

De begraving van de waarheid leek toen een ironische grap, maar de jaren die erop volgden, maakten er eerder een profetisch evenement van. Trump werd president en daar hoorden 'alternatieve feiten', polarisatie en geweld bij. Hashtag pizzagate. Om de haverklap doken er klokkenluiders op en lazen we over hoorzittingen. Enige tijd later werd de journalistieke en politieke wereld nog harder door elkaar geschud toen het Facebook-Cambridge Analytica-schandaal losbarstte. Nadat Christopher Wylie - met het roze haar - zijn verhaal deed aan

The Guardian, mocht Mark Zuckerberg het gaan uitleggen in de Amerikaanse Senaat. Zuckerberg keerde dit jaar terug, zij het via een Webex-meeting deze keer. Hij werd samen met de bazen van Twitter, Amazon en Google ondervraagd over desinformatie, politieke voorkeur en monopolies. Als kers op de taart verscheen enkele weken geleden *The Social Dilemma*, een Netflix Original over de gevaren van de tech industrie, verteld door de makers van diezelfde technologie. Je zou het een klokkenluiders-documentaire kunnen noemen, eentje die de 'ongemakkelijke waarheid over sociale media' vertelt, dixit *De Standaard*.

Jij weet al die dingen natuurlijk. Toch is het interessant om een lijstje te maken. Er is namelijk erg veel gebeurd sinds de evenementen vier jaar geleden. Maar is er ook veel veranderd? Welja, euh, neen. Desinformatie - zoals het nu heet - is enkel een nog grotere uitdaging. Niet enkel in de Verenigde Staten, maar ook in Vlaanderen of eender waar u wil, zo leert 2020 ons. Het probleem bestond al, het is enkel groter, duidelijker en sterker geworden. Zij die er zich aan wagen, wanen het zelfs onoverwinnelijk, maar moeten we ons daarbij neerleggen?

De digitale platformen beloofden sociaal te zijn, de mensen te verbinden. Maar, zo waarschuwen critici, de mens is niet de klant, maar het product. Wat er is gebeurd, is een omkering van het perspectief. We zijn de achtergrond als de tekening gaan zien. Alsof we gevangen zijn op een trap in een M.C. Escher tekening. Een GIF die in een eindeloze loop blijft gaan.

In het vorige deel noemden we die verandering een 'perspectiefwissel', zoals de Italiaanse schilders die tijdens de Renaissance letterlijk vanuit een ander perspectief leerden schilderen dan hun Vlaamse collega's dat al sinds mensengeugenis deden. Zo'n verandering werkt door op wat er al bestaat en erkent de huidige pijnpunten. Net zoals de jaren '50 van de vorige eeuw, die een donkere én tegelijkertijd hoopvolle periode was. De komende jaren worden ook zo - en het is interessant om die waaier aan contexten mee te nemen.

De huidige crisis heeft niet alleen onze kwetsbaarheden, maar ook onze talenten en weerbaarheid blootgelegd. Wat we waardevol vinden is zichtbaarder dan ooit. Het is tijd om de toekomst terug op te eisen. To re-claim our culture.

Hoe kan je veranderen?

Er heersen veel spanningen in Ethiopië - en dat is nog licht uitgedrukt. Het land maakt zich op voor de komst van een gigantische dam. Een megadam in de Nijl die niet alleen het ganse land van energie zal voorzien, maar ook de 1000 jaar oude dominantie van Egypte onder druk zet.

In Ethiopië, nota bene de bakermat van ons menselijk bestaan, is het klimaat al tijden revolutionair. En terecht, want historisch gezien kondigt een boost in energie-bevoorrading een groei in industrie en economie aan. Denk aan de stoomenergie in Oost-Vlaanderen of de kolenindustrie in Limburg en omstreken. Kortom, Ethiopië maakt een inhaalmanoeuvre en zet de industriële revolutie in. Want zoals de auteur science fiction William Gibson hierover zei: “The future is already here — it’s just not very evenly distributed.”

De geschiedenis leert ons dat een industriële revolutie bestaande machtsverhoudingen onder druk zet. Het brengt maatschappelijke en sociale veranderingen met zich mee, zowel lokaal als globaal. Dat zien we vandaag als we kijken naar de ontwikkeling van artificiële intelligentie, ook wel eens ‘de nieuwe elektriciteit’ genoemd. China en de VS wedijveren om de eerste en de grootste speler te zijn. Technologie - ook de puur digitale toepassingen - is een geopolitieke kwestie geworden.

Aan die machtsverhoudingen werd dit jaar hard gewerkt, hier in Brussel. Terwijl Ursula von der Leyen langs het AI Experience Center van de VUB kwam, was ook Mark Zuckerberg op zoek naar gesprekspartners in onze hoofdstad. Waarom? De digitale toekomst van Europa werd dit jaar voorgesteld door von der Leyen en co. Een pakket rond 3 voorstellen waardoor Europa ook wereldleider in technologie moet worden, of toch minstens op haar eigen, onafhankelijke benen moet kunnen staan.

Dan spreekt zo een dam meer tot de verbeelding. Er is trouwens iets opmerkelijks aan die Nijldam. Het project heet Gerd of Grand Ethiopian Renaissance Dam. Niet Revolution Dam, zoals je misschien zou verwachten. Geen protest of omme-zwaai van de macht, zoals een revolutie doet. Maar een heropleving van de cultuur en een nieuw tijdperk, zoals een renaissance belooft. Wat zou deze metafoor voor Vlaanderen en Europa kunnen betekenen?

De vraag die moet gesteld worden is namelijk vrij eenvoudig: Wat is waardevol en wat betekent dan die waarde? Wat zullen we doen als AI onze job automatiseert? Wat laten we aan de mens en wat aan de robot over? Wat hebben we aan de mens die een robot fabriceert als diezelfde mens niet weet welke belangen hij behartigt? We proberen - allemaal apart - een digitale revolutie na te streven, maar vergeten over de culturele renaissance te spreken. Terwijl we onze tijd toch met Amerikaanse en Chinese technologie spenderen, zou Europa ook wat meer in onze moraal en cultuur mogen investeren.

In onze zoektocht waar we de afgelopen 24 uur mee bezig waren, twijfelden ook wij over de benaming. Gaan we voor een revolutie, waarbij alles radicaal wordt omgegooid? Dat kan handig zijn, maar zo'n revolutie creëert soms een machtsvacuüm waar anderen van profiteren. Kijk maar naar de Arabische Lente, die ook ronduit negatieve uitwassen kende. Ook wij moeten vermijden dat we het kind met het badwater weggooien. We moeten bewust enkele zaken uit het verleden meenemen. Om te selecteren welke dat dan moeten zijn, willen we nagaan welke waardevolle processen ons energie geven.

Saskia Scheltjens, hoofd Research Services in het Rijksmuseum Amsterdam, zette ons met beide voeten terug op de grond. 'Het is voorspelbaar, Westers en macho om te spreken over één groot nieuw verhaal. Dingen veranderen inderdaad en er is een grote omslag gaande, maar dat is niet per se zaligmakend. Zelfs wanneer je het over een renaissance hebt, ga je uit van het eufemisme van een wit blad. De realiteit is altijd pragmatischer en banaler.'

Nathalie Willems, die trainingen rond transformatie geeft, pikt daarop in door te wijzen op het verschil tussen rebooten vanuit reactie en vanuit creatie. In het eerste geval zet je je af tegen iets anders. Je noemt het oude systeem fout, maar bent nog steeds gelinkt aan datzelfde systeem dat je wil veranderen.

Laten we dat even vergelijken met opvoeden: iemand die heel streng werd opgevoed, gaat bewust of onbewust zijn of haar eigen kinderen even streng opvoeden met overeenkomstige waarden; of zich er juist tegen afzetten en zijn/haar kinderen bewust vrijer opvoeden. Beide zijn reacties op eenzelfde systeem, maar toch maken we onszelf wijs dat we rebooten. Als we reactief blijven leven, kunnen we niet in contact komen met wat ons menselijk maakt. Compassie, hoop, kwetsbaarheid. Die dingen.

Nathalie kwam tot de conclusie dat we niet moeten rebooten of veranderen, maar wel moeten transformeren en heruitvinden. Dat zei Saskia ook: 'het is evengoed een uitdaging om iets niet revolutionair te houden.'

Wat moet er dan veranderen?

Er zijn verschillende belangrijke randvoorwaarden om opnieuw te kunnen beginnen. Enkele zijn individueel verschillend, maar een aantal zijn veel meer algemeen geldend. Zo heb je de juiste ingesteldheid nodig om wat je hebt of kent, achterwege te kunnen laten. Dat vergt durf en een openheid voor verandering. De afgelopen maanden bleek dat zelfs de meest veranderings-averse mensen, onder druk verrassend snel hun leven kunnen omgooien. Toch is de kans bij velen onder hen bijzonder groot dat ze, van zodra de kans om te herbeginnen zich concreet aandient, snel zullen terugkeren naar het oude leven.

Als je wil hopen op een betere wereld, heb je nood aan een richting om uit te gaan. Naast de juiste randvoorwaarden is het belangrijk de waarden centraal te zetten. Het is cruciaal om een waardenkader te hanteren bij de uitbouw van dat nieuwe leven. Maar hebben we dat wel?

Wie in Frankrijk op straat wandelt, zal drie woorden vaak zien opduiken: *liberté*, *égalité* en *fraternité*. De publieke waarden van de Franse maatschappij prijken op de muur van zowat ieder openbaar gebouw. Ook Europa heeft zo'n waarden, maar hoe aanwezig zijn die? Zou jij ze zelfs kunnen opnoemen? Tomas Vanheste, die als journalist Europa al jarenlang volgt, moest even lachen toen we hem er naar vroegen.

‘Die waarden staan neergeschreven in de Europese Verdragen, maar zijn vaak zodanig algemeen dat je open deuren intrapt. Eerbied voor de rechtsstaat, bijvoorbeeld, of het respecteren van de mensenrechten. Er zijn maar weinig mensen die het daar niet mee eens zijn.’

Toch komen verschillende waarden en methoden waar we ons leven de voorbije decennia rond gebouwd hadden onder vuur te liggen. Vrijheid is een obsessie geworden. Iets om voor te vechten, voor de ene. Iets om te beschermen volgens de andere.

Je leest het in een bekende foto uit 2020. Misschien wel de foto van het jaar. Op het beeld zie je hoe een koppel, Mark en Patricia McCloskey, een zwarte betoger bedreigen met een pistool en een geweer. De ironie van de zaak is dat die betoger ook op zijn beurt een soort pistool vasthoudt. De man heeft namelijk een camera met een richtmicrofoon, ook wel eens shotgun genoemd, vast. Zijn eigenlijke wapen is dat van het vrije woord.

Het dragen van een wapen is een heilig concept voor - sommige - Amerikanen. Het wordt beschreven in het tweede amendement van de Grondwet van de Verenigde Staten (uit 1791!). Het eerste amendement - dat weet je - beschermt onder meer het recht op vrije meningsuiting en is niet zo anders dan wat wij zelf kennen. Maar wat is dat eigenlijk, vrijheid?

‘Dat is eigenlijk niet zo moeilijk’, antwoordde Thiery Geerts, CEO van Google België, op die vraag. ‘Mijn vrijheid eindigt waar de jouwe begint.’ Maar het is natuurlijk niet zo gemakkelijk. Kort samengevat zijn er drie verschillende niveaus als het over vrijheid gaat. Er is de vrijheid van mening, die is absoluut. Jouw gedachten zijn vrij, hoe pervers ook. Een pervert zijn, is niet strafbaar. Welke gedachten wel of niet pervers zijn, is bovendien ook heel tijdsgebonden. De vrijheid van meningsuiting daarentegen, die wordt wel al beperkt. De grens is anderen aanzetten tot haat, discriminatie en geweld.

Ah ja, één dingetje nog. Over de vrijheid van meningsuiting. Ook de Holocaust ontkennen is verboden. Tenminste, in België. In de VS en vele andere landen, ook binnen Europa, echter niet. Want inderdaad, *free speech* mag niet belemmerd worden. Dat is iets waar we erg mee worstelen, zo blijkt.

In een verhoor in het Amerikaans congres trok de Republikeinse senator Ted Cruz van leer tegen Twitter-CEO Jack Dorsey. ‘*Mr. Dorsey, who the hell elected you and put you in charge of what the media are allowed to report and what the American people are allowed to hear?*’ wierp Cruz hem toe. Het is een ironische vraag. (Even ironisch als het feit dat Edward Snowden, die voor de surveillance van de Amerikaanse overheid waarschuwde, nu Russisch staatsburgerschap aanvraagt.) Want, beste senator, eigenlijk is dat jullie verantwoordelijkheid. Zolang de politieke klasse geen toezicht en regulering organiseert, kunnen de techbedrijven niet anders dan zichzelf reguleren.

Dat is trouwens een leitmotiv als het over digitale media en desinformatie gaat. De media, de technologiesector en de eindgebruikers doen allen aan zelfregulatie.

Sociale mediaplatformen zetten massaal medewerkers en AI in om aan content moderatie te doen. De CEO van TikTok schreef in september zelfs een brief aan CEO's van andere grote platformen zoals Facebook, Youtube en Twitter om een global coalition te vormen in de strijd tegen *harmful content*. Nieuwsorganisaties, met VRT NWS op kop, trachten zelf de waarheid te checken en te borgen. Van mediagebruikers wordt ten slotte verwacht dat ze door kritisch te denken echte en alternatieve feiten weten te onderscheiden.

Maar dat alles is duidelijk niet genoeg. De mindset is misschien veranderd sinds vier jaar geleden. De praktijk, code of wetgeving nog niet. Het heeft lang geduurd, maar ik heb leren aanvaarden dat er nood is aan regulering. Waar het internet enkele jaren terug als een walhalla werd voorgesteld en de digitale wereld een utopie, heeft deze nu meer het imago van een nachtmerrie. Een bom die in het eigen gezicht kan ontploffen. Een kernbom. En net zoals bij kernenergie is er nood aan regulering.

Mochten we dit jaar een reeks symbolische afscheidsceremonies opzetten, dan zou het (naast het einde van het virus) het einde van de vrijheid zijn. Of tenminste de online vrijheid. De digitale wereld is opgezet vanuit de cultuur dat het een vrijplaats was. Een plaats waar iedereen zichzelf kan zijn, de wereld elkaar kan ontmoeten en er op meningen en ideeën geen rem staan.

“Governments of the Industrial World, you weary giants of flesh and steel, I come from Cyberspace, the new home of Mind. On behalf of the future, I ask you of the past to leave us alone. You are not welcome among us. You have no sovereignty where we gather.” schreef John Perry Barlow in 1996. Barlow, ooit nog lid van de Grateful Dead, was een *early adaptor* en activist voor het internet of de cyberspace zoals dat in jaren 80 en 90 heette. In de tekst “A Declaration of the Independence of Cyberspace” lees en herken je duidelijk de cultuur waaruit de grote Amerikaanse platformen van vandaag zijn gegroeid.

Daar zou binnenkort wel eens verandering in kunnen komen. Wat Ted Cruz en co nog niet begrijpen, staat wel op de agenda van de Europese Commissie. In december wordt de Digital Services Act voorgesteld. Een voorstel dat, om het met de woorden van Margrethe Vestager te benoemen, de grote platformen “regels oplegt die ze zelf eigenlijk hadden moeten stellen”.

Het is niet evident om de droom van het vrije internet op te geven. Maar het is wel nodig. Niet omdat de technologie intrinsiek slecht is, maar omdat de relatie tussen technologie en markt uit balans is. Auteur Karl Polanyi waarschuwde hier reeds mid 20ste eeuw voor. *“To allow the market mechanism to be the sole director of the fate of human beings and their natural environment, indeed, even of the amount and use of purchasing power, would result in the demolition of society.”*

Het is een complexe zaak, waardoor het niet evident is er een publiek debat over te voeren (in Vlaanderen is hierover bitter weinig te vinden in het traditionele media aanbod). We zoeken de derde weg tussen China en de VS. Dat is ondertussen voor velen duidelijk. Welk mediabedrijf of platform de megafon van dit verhaal wordt, dat is koffiedik kijken.

In de foto van de McCloskey-case zien we bovendien de tragedie van elk systeem, de regels komen met elkaar in conflict. Het eerste versus het tweede amendement. Een conflict dat dit jaar vaak oplaaide.

De foto vat het historisch karakter van 2020 samen. Hoe het vechten voor en het verdedigen van verschillende vrijheden oog in oog kunnen staan. Het Black Lives Matter protest, zo getuigde een zwarte dame in een podcast, is een moment van hoop én pijn. Vrijheid is iets om te beschermen en om voor te vechten tegelijk. Denk daaraan, wanneer je een mondkmasker opzet.

De derde weg

Vraagje. Kan je een oude heks nabootsen? Inderdaad: een heks. Met een bezemsteel. En een grote neus. Ja, die. Welk geluid maakt die oude heks? Ik vermoed dat iedereen min of meer hetzelfde geluid maakt. En dat terwijl niemand ooit echt een oude heks heeft gezien.

Dit is dan ook een filosofisch vraagstuk. Hallo, Plato! Sta er even bij stil: een heks bestaat enkel in de verbeelding en toch weten we hoe ze klinkt. Meer nog, we kunnen een gemeenschappelijke zintuiglijke ervaring creëren en herkennen op basis van die verbeelding.

Hoe we ons verhouden tegenover waarheden en ficties is een van onze dada's. (Misschien maakt die heks wel een helemaal ander geluid dan dat schel gegrinnik?)

Laten we een andere casus bekijken: wat gebeurt er als iemand je vraagt om communisme te beschrijven? De kans is groot dat je over de Sovjet-Unie of Cuba begint. Onze beeldvorming over communisme baseert zich op hoofdstukken uit de geschiedenis. Traumatische hoofdstukken. Hierdoor verliest het begrip zijn legitimiteit.

Dit fenomeen voel je duidelijk in de Verenigde Staten, waar elke vorm van socialisme gelijkgesteld wordt aan communisme - lees: de tegenpool van het huidig economisch systeem. Daarom gebruiken Bernie Sanders, AOC en co de term 'democratic socialism'. Ze willen namelijk aantonen dat hun socialisme het kapitalisme niet uitsluit.

Pleit je voor een maatschappij of ideologie waarbij de gemeenschap centraal staat, dan kom je gegarandeerd bij historische vormen van communisme uit. En daarmee is het gesprek afgelopen. 'There is no alternative'.

Dat is jammer, want op moeizame manier hebben we dit jaar geleerd hoe belangrijk de gemeenschap is. De enige manier waarop we Covid-19 de baas kunnen, is door collectief ons gedrag aan te passen. De enige motivatie om dat te doen, is de gemeenschap helpen en beschermen. En toch ontbreekt het ons aan verbeelding om zich een maatschappij of economie in te beelden waarin de gemeenschap (de commune) centraal staat.

Marina Gorbis, executive director van het Institute for the Future, stelt daarom een andere term voor: Mutualism. Mutuality (wederkerigheid) stelt niet het individu (kapitalisme) of de gemeenschap (communisme) maar de relatie centraal. *"In biology, mutualism refers to a symbiotic relationship between two organisms from different species that benefits both. At a societal level, mutualism involves recognition that the social and economic well-being of any individual is highly dependent on the well-being of others in the society. We are all in a mutually interdependent relationship."* schreef Gorbis in een blogpost op Medium.

Nu denk je waarschijnlijk: “En sociale media dan, die hadden toch ook de opzet de communities centraal te zetten?” Inderdaad: Facebook’s huidige missie is “*Give people the power to build community and bring the world closer together.*” Maar als de gemeenschap echt centraal zou staan, dan zou deze gemeenschap ook een gedeelde verantwoordelijkheid opnemen. En dat is iets wat het bedrijf Facebook niet toelaat. Waarom? Omdat Facebook en co in de eerste plaats het economisch systeem dienen.

Bovendien zijn ook de design principes van deze platformen gericht om consumenten (in plaats van mensen of gemeenschappen) te dienen. Dat geldt zowel voor internationale platformen als lokale mediabedrijven. Populair zijn de startups die recommendation engines aanbieden, zodat er data gedreven beslissingen worden genomen en een gepersonaliseerde service kan ontwikkeld worden. Buzzword bingo. Of zoals op de website van de Vlaamse startup Froomle staat: “*Ace your personalization with guaranteed results.*” Dat allemaal, nogmaals, voor resultaten van klanten. Niet voor vrienden, families, collega’s of gemeenschappen.

De ironie van de zaak is dat de digitale platformen zoals Facebook en TikTok hun groei te danken hebben aan de allusie op het sociale aspect, maar dat ze net door de groei antisociaal geworden zijn. De platformen zijn zo groot, dat voor iedere persoon met een gekke fantasie of hobby een community bestaat. Dat op zich is niet zo erg. De valkuil is echter dat de identiteit van deze mensen vaak afhangt van de mogelijkheid om zich te onderscheiden van of zich af te zetten tegen andere mensen (Schild & Vrienden, anyone?).

Media theoreticus Marshall McLuhan waarschuwde hier reeds in 1977 voor: *“The closer you get together, the more you like each other? There is no evidence of that in any situation that we have ever heard of. When people get close together, they get more and more savage and impatient with each other.”*

Net zoals de houdbaarheidsdatum van het woord communisme verstreken is, beseft ook Gorbis dat er culturele obstakels zijn die in de weg staan om over een ander systeem te kunnen denken. “We first need to abandon ideas that have outlived their usefulness”. Een van die ideeën is schaal. Een obsessie in de tech en start-up wereld. Maar schaal, zo zegt ze in de podcast Team Human, is anti-human. “Nuance simply doesn’t scale, it is an inconvenience.”

Interessant aan de tekst en ideeën van Gorbis is dat het geen terugkeer belooft. Geen loutere heropleving van de commons of nostalgie naar de tijd dat alles nog eenvoudig was. Het scenario of choice is geen growth, constraint of collapse maar transformation. “The transformation scenario moves us to a very different path of pursuing social rather than purely economic or technological agendas, ultimately leading to greater collective wellbeing.”

Anthony herkent de hackers mentaliteit in deze weg. Hij noemt het de doe-o-cratie. In de hackers community heeft degene die iets doet, het meeste recht van spreken. Heb je commentaar op de code? Herprogrammeer hem dan. Natuurlijk is niet iedereen een ontwikkelaar. Net zoals niet iedereen een changemaker is. Dat hoeft volgens Mixel echter geen probleem te zijn.

‘Als je aan 600 leerlingen een blanco blad geeft en hen vraagt om er iets mee te doen, is de kans groot dat enkel een handvol didacten weet wat van hen verwacht wordt’, vertelde onderzoeker Mixel ons. ‘Maar als je die 600 leerlingen laat samenwerken, zullen heel wat studenten het voorbeeld van die autodidacten volgen. Zo krijg je een pop-up hiërarchie. Het is niet zoals in een bedrijf waar iedereen een vaste rol heeft, maar door wat je doet krijg je een plek in de zelflerende hiërarchie.’

We moeten dus samenwerken en als groep denken. Wanneer we het over dat collectieve hebben is ‘wederkerig’ een betere term dan ‘gemeenschappelijk’. Anders verval je al snel in groepen die enkel het beste willen doen voor hun eigen clan. In de digitale wereld is iedereen van elkaar afhankelijk: het gaat over de relatie tussen elkaar.

Laten we nog even teruggrijpen naar onze oorspronkelijke stelling: ‘We moeten meer in de kracht van onze cultuur durven staan.’

In wat volgt, gaan we na hoe toekomstbestendig onze waarden zijn en of we ze moeten veranderen. Dat doen we aan de hand van quotes, anekdotes en kleine verhalen die de complexiteit overstijgen. Vaker niet dan wel komen we zo tot een concreet antwoord. We willen je rijker over die vraag laten nadenken en troost en moed geven.

Op die manier kunnen we waarden als vrijheid, privacy en schaalbaarheid aan de toekomst toetsen. Er zijn vier mogelijke opties. Er zijn zaken waar jij van houdt die zullen veranderen. Als het van sommigen afhangt zal privacy in de toekomst bijvoorbeeld minder belangrijk worden. Misschien blijven zaken waar je van houdt ongewijzigd. Is creativiteit ook in de toekomst noodzakelijk. Dat sommige waarden veranderen, zal je misschien blij maken. Tot slot zullen er ook waarden blijven terwijl je ze liever niet meer had gehad.

Het manifest

- Er valt niet van een wit blad te beginnen, de realiteit is altijd pragmatischer en banaler.
- Visie, technologie en ideologie beloven de toekomst, waarden dragen de toekomst.
- Waarden komen van ergens: ze hebben een lading en gaan ergens naartoe.
- De digitale revolutie was een vakantieliefde, de technologische vooruitgang verdient een trouwe partner.
- Schaalbaarheid is ongenueanceerd en nuance kan niet schalen.
- Vrijheid en connectiviteit versterken elkaar niet. 'Altijd bereikbaar' is het omgekeerde van vrijheid.
- Alles wat je nu doet, heeft impact op een ander.
- Meerstemmigheid werkt alleen als je elkaar hoort.
- Er zit veel kracht in kwetsbaarheid.

De kaleidoscoop aan getuigenissen

De statements in ons manifest komen uiteraard niet uit de lucht vallen. We baseerden ons op gesprekken die we in de loop van de dag en de nacht hadden en op wat er in ons online notitieblok verscheen. Dit is een greep uit die waaier aan ideeën, meningen en visies...

“Geef mensen ownership en laat hen het doen zoals ze het zelf willen doen.”

Als er iemand is die tijdens de coronacrisis mensen aan het werk zette, dan is het Anthony Liekens wel. Half maart lanceerde hij de Corona denktank, een burgeractie die onder andere duizenden mensen aanspoorde om zelf mondkapen te maken.

Hoe duurzaam is zo'n beweging? Anthony merkt zelf op dat er in de tweede lockdown minder betrokkenheid was dan in de eerste, maar blijft wel bij zijn ideaalbeeld van een democratie die in een 'doe-o-cratie' zal evolueren.

“Ik ga op zoek naar frictie.”

Product Manager Stephanie Depuydt zit aan de knoppen bij de ontwikkeling van technologie die zo'n gigantische impact op onze levens heeft. Soms is dat ten goede - de drempel om kennis te vergaren was nog nooit zo laag - maar vaak ook niet. Denk maar aan de beleggingsapplicatie Robin Hood, die

investeren zo simpel maakt dat mensen er in in no time hun volledige hebben en houden verspelen. ‘Digitale producten,’ zo zei Stephanie, ‘zijn een verlengstuk van een industrie. Als een bedrijf an sich al niet ethisch is, zal hun app dat ook niet zijn.’ Anderzijds zijn de waarden die Silicon Valley hoog in het vaandel draagt ook doorgesijpeld in onze samenleving. De grenzeloze focus op gemak en efficiëntie, bijvoorbeeld. Stephanie gaat die counteren door bewust frictie in te bouwen in haar leven. ‘Ik haal veel energie uit paardrijden, net omdat het beest niet honderd procent begrijpt wat ik zeg. Nog zo’n voorbeeld zijn die Hellofresh-pakketten: die zijn zo gefocust op gemak dat ik nog liever zelf kook, ook al kan ik dat niet zo goed.’

“Schaalbaarheid moet je grootschalig aanpakken.”

Veel mensen kennen Timothy Begijn ‘le Bleu’ als komiek, maar hij is ook een ware vogelaar die veel werkt rond de frictie tussen natuurliefhebbers en landbouwers. De drang naar schaalbaarheid is ook doorgedrongen in de landbouw, wat niet alleen nadelig is voor de biodiversiteit, maar ook voor de boeren. Uit ons gesprek met Begijn leerden we dat die problemen zodanig groot zijn, dat je als eenzame landbouwer weinig kan doen.

‘Het is niet makkelijk om te switchen. Ze moeten vaak zware leningen afbetalen en er is ook een zekere trots voor het land waarop ze werken.’ En dan is er nog de distributie, het échte pijnpunt in de sector. Er is genoeg eten om alle monden te voeden, maar de manier waarop grondstoffen meerdere keren de wereld rondvliegen voor ze op ons bord belanden,-

maakt het vraagstuk echt complex. De boer is uiteindelijk maar één van de vele schakels in dat proces en is daarom zo kwetsbaar. Met de nodige portie tegenslag is hij zijn land en onderneming kwijt, waardoor hij een seizoensarbeider bij zijn eigen bedrijf wordt.

“Waarden zijn altijd geïnjecteerd met het verleden.”

We belden met Annelies Beck toen ze net klaar was met het presenteren van Terzake. Toen we haar vroegen welke waarden we moeten meenemen naar de toekomst, moest ze ons het antwoord schuldig blijven. ‘Waarden,’ zo zei Annelies, ‘zijn altijd geïnjecteerd met het verleden. Daarom is het zo moeilijk om een waarde als vanzelfsprekend te beschouwen.’

Net als Saskia Scheltjens wees Annelies erop dat de discussie over de toekomst meerstemmig is, maar dat dat niet impliceert dat iedereen zomaar wat moet roepen. ‘Polyfonie werkt alleen als je elkaar hoort en dat kunt integreren en blenden. Als je ook echt geïnteresseerd bent in anderen. Dat betekent wel niet dat je wat een ander zegt, zomaar moet goedkeuren.’

“Ik zie het vuur verdwijnen uit het oog van mijn concurrenten.”

Wie de avonturen van Ben Urbain volgt, weet ongetwijfeld dat hij de man is achter de huisstijlen van AA Gent en Pukkelpop. Creativiteit is een waarde die hij hoog in het vaandel draagt, maar als ondernemer moet hij natuurlijk ook op de centen letten. ‘Als een bedrijf wil groeien, moet het dat kunnen’, zegt Ben. Toch zag hij de creatieve wereld en de tech-wereld waar

hij zo van houdt, de voorbije jaren ontsporen. 'Toen ik begon, was dat een piratennest, nu draait het enkel nog om consolideren of verkopen. Dat heeft niets meer te maken met de liefde voor een idee of het vak.'

Ben zei zelf tot drie keer toe 'nee' tegen een investering - en werd nadien steeds badend in het zweet wakker. Niet veel later werd zijn bedrijf voorbijgesneld door concurrenten die wél 'ja' hadden gezegd. Dat deed pijn, maar tien jaar later kijkt hij op een andere manier naar die periode. 'Het is gewoon geen duurzame manier van werken. Ik zag bij mijn concurrenten het licht in hun ogen een voor een doven. Na zo'n verkoop bleven ze nog enkele jaren aan boord, omdat ze contractueel verbonden waren. Daarna proberen ze halsstarrig dat vuur terug te vinden in een nieuwe onderneming, maar dat lukt vaker niet dan wel!' Het advies van Ben? Laat je als jonge ondernemer vooral goed adviseren en stel harde voorwaarden bij een investering.

“Als ik daar het antwoord op had, dan was ik geniaal.”

Heel wat vraagstukken gaan al zo lang mee, dat het lijkt alsof er nooit een oplossing zal komen. Hoe we van Europa geen 'ver-van-mijn-bed-show' meer kunnen maken, bijvoorbeeld. Tomas Vanheste brengt als journalist al jarenlang verslag uit over de Europese Unie, een gemeenschap die, zo parafraseert hij Hendrik Vos, 'zichzelf vooruit struikelt'.

Volgens Tomas zou het al een goed begin zijn wanneer Europese politici niet enkel in hun eigen land kunnen opkomen. Als pakweg Kris Peeters niet enkel Vlaamse stemmen moet ron-

selen, zal hij vanzelf wel een ander, meer Europees discours hanteren. 'Waarom kunnen we op websites trouwens niet aangeven dat we burger van Europa in plaats van burger van één land zijn?', vroeg Bert Van der Auwera zich af. Misschien worden we in de toekomst wel inwoner van een digitaal land, gegroepeerd rond bepaalde overeenkomsten of interesses, waar we belastingen betalen en verkiezingen houden.

Volgens sommigen is Europa gewoon te complex, maar het is niet omdat iets complex is, dat het ook moeilijk moet zijn. Kijk naar Google: achter de schermen is het een zeer complexe organisatie, maar voor veel mensen is Google één zoekbalk.

Niet dat ze het daar bij de Europese Unie zelf niet doorhebben. Tomas vertelde ons dat er nu werk wordt gemaakt van een herstellfonds van maar liefst 1.800 miljard euro, dat niet zomaar verdeeld zal worden. Het geld wordt namelijk gekoppeld aan de Europese waarden - wie die niet wil volgen, zal het voelen in zijn portemonnee.

Dat monetariseren van bepaalde waarden vindt ook ingang in andere organisaties en sectoren. Niel Van Herck kwam met het idee voor een ecologische score, de Eco-Klout, die uitdrukt hoe ecologisch je leeft. Je ecologische voetafdruk, maar dan in een metrisch scoresysteem gebaseerd op allerlei variabelen. Voorbeelden? Hoe meer vuilzakken je koopt, hoe meer punten je verliest. Hoe minder elektriciteit, gas en water je verbruikt, hoe hoger je score. Abonnementen op openbaar vervoer leveren extra punten op, net als fietsen, recycleren en de aanschaf van milieuvriendelijke producten.

“Verdiert onze technologische vooruitgang niet beter?”

In ons openbaar notitieblok schreef grafisch vormgever Pieter De Kegel deze zin na een terechte preek over het achterhaalde businessmodel van de technologische sector. ‘Wordt het niet tijd om het businessmodel van het internet te rebooten? Na 40 jaar is het internet geworden tot de Streekkrant van de wereld die enkel boven water blijft bij de gratie van adverteerders. Alle platformen streven naar eyeballs in de hoop om toch maar op die ene banner te klikken, die helaas geen enkele gebruiker nog ziet wegens bannerblindheid. Data kapitalisme, polarisatie, fake news, endless scroll... stuk voor stuk zijn ze het gevolg van de drang om ons naar die ene banner te lokken of ten koste van alles zo lang mogelijk op een pagina te blijven. Hoe lang houden we dit 20ste eeuws denken nog aan?’

Toen we drie decennia geleden kennismaakten met het internet, waren we vervuld van hoop en optimisme. Het internet, en later ook sociale media, zou al onze problemen oplossen. Nu moeten we constateren dat onze romance met technologie een naïeve vakantieliefde was, waar we blind en vol verwachtingen in zijn gestapt.

“De Brazilianen hebben ook een GDPR-wet, maar ze zien er het nut niet van in.”

In het holst van de nacht belden we met Pepijn Looije, een Nederlander die data-analist bij een Braziliaanse scale-up is. Hij vertelde over hoe Brazilianen op een totaal andere manier naar privacy kijken, een waarde die in de Lage Landen zeer

belangrijk is. 'De mensen hier zijn het gewend om hun vingerafdruk en rijksregisternummer overal te geven. Onlangs werd de LGPD-wet ingevoerd, zo'n beetje de lokale GDPR-wet. Brazilianen zien er totaal het nut niet van in.' Het is een interessante anekdote die aantoont hoe moeilijk het is om bepaalde waarden op te leggen.

“Vriendelijkheid en nederigheid.”

“Het lijkt alsof de wereld kampt met een fundamenteel tekort aan empathie” vult Stijn Anseel aan. “Veel conflicten komen voort uit een schijnbaar onvermogen (of onwil?) om problemen te bekijken door de lens van de ander. De mensheid heeft inderdaad misschien een reboot nodig. Wel benieuwd naar de ‘factory defaults’ van de mens.”

Misschien had het uur er mee te maken, maar de laatste gesprekken gingen meer over ouderwetse deugden dan digitale waarden. Annelies Beck belde in na haar avondprogramma. Welke waarde zij belangrijk vindt. “Vriendelijkheid, ja. We zouden wat vriendelijker kunnen zijn tegen elkaar.” Vriendschap als een rebelse daad, een vorm van verzet. Voorbij en door schermen en ego-imago's versplintert een blik de defensiemuur. Vriendelijkheid kan en mag vrijblijvend zijn, maar gooit evengoed een touwladder naar wie gevangen zit achter een frons, ingekapseld is in gedachtenconstructies. De glimlach-guerilla kan je lang volhouden en zorgt voor zichtbare verandering. Stel je voor: al die open ogen, open monden, open harten, open geesten. Dat is een Revolutie!

Ook Steven Heene sloot het gesprek af met een goede deugd. “Nederigheid” antwoordde hij op de vraag welke waarde een renaissance verdient. Mensen mogen wel wat meer nederig zijn. Het geeft een verantwoordelijkheidsgevoel voor de toekomst.

“Er zit heel veel kracht in kwetsbaarheid.”

In ons openbaar notitieblok schreef iemand: ‘Waarom zien we als maatschappij hulp vragen als iets zwak?’ Is het trouwens nog OK om emotioneel zwak te zijn? ‘Hulp vragen is bijna gelijk aan toegeven dat je fouten gemaakt hebt, dat is een groot taboe’, aldus Jan Van Hoef. We durven vaak pas hulp vragen als we gefaald hebben - maar zorgt onze faalangst er niet ook voor dat we minder risico’s durven nemen? Daarom is het heel krachtig om je kwetsbaar op te stellen.

“Impact is noise.”

Een van de meest indrukwekkende quotes die we de afgelopen 24 uur hoorden, kwam uit de mond van theatermaker Milo Rau. Als artistiek directeur van NTGent brengt hij theater dat met twee voeten in de maatschappij staat.

Vroeger was het moeilijk om impact te hebben als mens. Als artiest. Je moest een sociaal profiel opbouwen. Er waren gatekeepers om er door te breken. Vandaag vind je makkelijk impact. Je kan makkelijk door de ruis breken. En invloed uitoefenen. Het woord influencer gebruikt hij net niet. But you know, impact is noise today.

Milo had een script af te werken. De tijd was daarom kort. We gooide hem enkele waarden op onze lijst voor de voeten. Over kwetsbaarheid: kijk naar je kinderen. Kwetsbaarheid is iets waar we mee opgroeien. Iets dat we vooral verliezen eerder dan aanleren.

“Stop talking & start walking.”

‘De mens loopt al eeuwen rechtop. Toch moet iedere mens bij de geboorte van nul leren lopen. Een waardevol leven is als je die kleine stappen die jij als pionier zet, het makkelijker maken voor zij die in jouw kielzog volgen of stappen, zodat zij hun eigen stappen kunnen zetten.’

Aan het woord is Trees De Bruyne, een change agent die met één been in de technologische sector en met het andere in de mediasector staat. ‘Iedereen is op zijn manier een pionier en zet de stappen die hij kan zetten. Groot of klein, ver of kort: elke stap is belangrijk, zolang hij maar wordt gezet. Mijn boodschap is dan ook: *let’s stop talking and start walking*. Doen... en neem iemand bij de hand.’

CTRL ACT DEL

En zo is het bijna aan jou. Tijd om zelf te rebooten. Of te transformeren.

Doorheen de dag, avond en nacht leerden we dat een reboot een te eenzijdige boodschap is. Dat het “binair en nogal mannelijk” is. We leerden dat waarden een verleden hebben en dat het beter is om van een transformatie te spreken. Geen revolutie, maar hoogstens een renaissance.

De reboot waarvan sprake is eigenlijk een metafoor.

Het gaat uiteindelijk over een perspectiefwisseling. En daarbij moeten we oog hebben voor de dingen die we willen behouden, voor de aspecten waarop we willen inzetten en voor de systeemfouten die we moeten verwijderen. Wat is er te veel, wat is er te weinig? Wat moeten we koesteren?

Het zijn de drie knoppen die je indrukt wanneer je je computer herstart: control + act + delete. Of is dat een schrijffout? Het zou kunnen. We zijn tenslotte al 23u aan het schrijven.

